

միայն զՄարտիրոս խոստովանող († 662), միակամայց շահախնդին, որուն գրութեանց հայ թարգմանութիւնն կատարուած էր արդէն Ը գորուն։ Ստեփաննոս Սիւնեցւոյ անուամբ ունինք Գերմանոսի թղթոյն պատասխանին, որ սակայն կառկած ելի է, զսոսէ այժմեան վիճակի մէջ, իր յուսամ թէ յաջորդ յոգուածով աւելի կը պարզուի այս խնդիրը։
(Հ-բ-ն-է-ի-ի-ի) * Ն. Ա.

Հ Ն Ա Ռ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

ԼԵՒՈՆ Ե. ԹԱԳԱՌՈՐԻՆ ԿՆԵՈՅՆ ՍԻՂԻՂ
ԸՆԹԵՐՈՐՈՒՄԸ

Վատիկանի դեանապան մէջ խնամքով կը պահուի ԼԵՒՈՆ Ե. Թագաւորին ոսկեղէն կնիքը, որմէ նմանահանութիւն մը կայ Հ. Ալի-

Պատկ. II.

շահի ՍԻՍՏԱՆԻՆ մէջ (տ. էջ 435) եւ 481 երեսին վրան ալ ընթերցուող. այսպէս.

ԼԵՒՈՆ կամ ԼԵՈՆ ԹԱԳԱՌՈՐ ԼԱՅՈՅՆ —
ԿԱՐՈՂՈՒԹԵԱՄԲՐՆ ԸՍՏՈՒԾՈՅ

Մօտ ժամանակներս ձեռուրինս անցաւ անուանի հնագէտ Էլուարբերգերի հրատարակած արտասով պետրակ¹ մը, որուն մէջ ԼԵՒՈՆի ոսկեղէն կնիքին երկու կողման գեղեցիկ եւ ամենաճիշդ նմանահանութիւնները կան։ Էլուարբերգեր եւս հետեւելով Ալիշանի Սիստանին՝ կարգադրեւ Է Léon, par le Christ Dieu, roi des Arméniens. Սակայն այս ընթերցումները՝ ինչպէս մեր Վ. Հ. Ռափայէլ Պարոնչ հնագէտ վարդապետն իրաւամբ դիտել կու տայ, ուղիղ չեն։ Լեւ... Խախտու է Լայոյ երեք

բառերն որոշ ու պայծառ են. խնդիրը ԼԵՒՈՆ յաջորդող ԿԵՆԱՅ հինգ տառերուն ընթերցման վրայ է։

Ընդհանրապէս ընդգիմութիւն չկայ ինչ ինչ առանձին տառեր համառօտութեամբ կարգացուելուն. այսպիսի համառօտութիւններ անհամար օրինակներով կը տեսնուին հռոմէական, միջինդարեան եւ նոր ժամանակի գրամանրուն վրայ։ Զարմանալի կերպով՝ հայկական գրամանրուն վրայ այս համառօտութիւնը չենք տեսներ։ Այս, կան բազմաթիւ սղոգրութիւններ, բայց միայն առ անձկութեան տեղւոյ եւ ոչ թէ ըստ պաշտօնական կամ ընկալեալ սղոգրութեան։ Դառնալք հիմայ վերոյիշեալ ԿԵՆԱՅ հինգ տառերուն։

Կ գիրն իբրեւ համառօտագրութիւն՝ «կարողութեամբ» ընթեռնուլն եւ ք — քրիստոսի, թերեւս բարի է, բայց Ե տառն ԲՆՆ կարգաւոր

Պատկ. A.

է. Ե՛. — բացարձակապէս անտեղի։ Հապա 8 գիրը. Յի փոխելով՝ կարգաւ ԱՅ = Աստուծոյ։ Սակայն այս ամենայն բունագրօսիկ չէ՞ եւ անիմաստ։ Մենք մեր հնագէտ Լօր առաջարկած ընթերցումն աւելի ուղիղ ու ճիշդ կը համարինք, որ է.

ԼԵՒՈՆ Կ(Ն)ՐԵՆԱՅ — Թագաւոր Հայոց

Գրերն ամբողջապէս կարգաւ, առանց պատուոյ կամ համառօտագրութեան, որով թէ ընթերցումը բունագրօսիկ չ'ըլլար եւ թէ բանաւոր իմաստ մը կ'ունենայ. — ԲՆՆՆՆՆՆՆՆ, չէ։ Արդէն ամենուն ծանօթ է թէ ամէն պաշտօնաբաններու, հիմնարկութեանց եւն կնիքները՝ կնիք բառն իսկապէս վրանին կը կրեն, որով ոչ միայն կնիքն նկարագիրը կը բացատրուի, այլ նաեւ անոր ծանր կարեւորութիւնը կը հաստատուի։ Արդ՝ ԼԵՒՈՆի կնիքն ԿԵՆԱՅ տառերը կրճատ ու սխալ կարգաւոր՝ արքայական կնիքն իւր ամէն նշանակութիւնն եւ կա-

¹ Յեւ Յուշիկ Ե. էջ 282, եւ Զարբ. Պատմ. հայկ. հիմ. Ե. Գ. 475։

² Gustave Schlumberger, Bulles d'or et sceau des rois Léon II (I) et Léon VI (V) d'Arménie, Paris 1893, p. 7 (Extrait de la Revue de l'orient latin, t. II).

բնորոշեմնէն կողպատած ու մերկացուցած կ'ըլլանք: Դ տառին մասցակայութիւնը բնաւ դժուարութիւն պէտք չէ յարուցանել: Վասն զի այսպիսի փոքրիկ վերկպակներ նոյն եւ նման հնամայ տարակայացի վրայ շատ տեսող կը տեսնուին:

Ի լուսաւորութիւն՝ հոս կը զետեղենք Լեւոնի սկիւղէն կնքոյն երկու կողման նմանահանութիւնները՝ որով ամեն ընթերցող ինքնին գտատաւան ընելու կարող կ'ըլլայ: Է. ԹՈՂՄ.

ՀՅՅԵՐԷՆ ԵՒ ՀՈՅԵՐԷՆ

(Հ-ը-ն-ն-ն-ն-ն-ն-ն-ն):

Բ) ԳԵՂԵՍՈՒՆԻ

42. Տ հաւասար է հայերէն ե-ին:

43. Թ մը՝ որ ԹՈՒՅ = 'մէկ, ձեւի մը տեղ չի կրնար դնել: Գ. օր. անգամ՝ մը Կիլիկիայի թագաւորի մ'արձանագրութեան մէջ կը հանդիպի 'Կիլիկիա + երկիր, եւ 'տէր, կամ 'նման բառերու մէջ: Եւ Համարի արձանագրութեան մէջ մէջ 'թագաւոր, 'տէր, եւ այս բառին սեռական հոմանիշներուն ետեւը՝ որոնք աստուածոց տէրը կը նշանակեն: Այս Թը հարկման վերջաւորութիւն չէ եւ 'երկիր, 'տէր, եւն բառերուն համար գործածուող բառերէն է, ուստի կամ՝ 'մեծ, եւ 'նման ստորագիծներ եւ կամ՝ ի՛նչ կը նշանակէ, որ հայերէն է եւ Թին կը համապատասխանէ:

44. Բ' (ձ) ձեւով բառ մը՝ որ կնոջ հետ յարաբերութեան մէջ կը գործածուին, անշուշտ այն յարաբերութիւնը ցոյց չի տայ, զոր աստուածոց տիկինն իբր կին աստուածոց տեսան հետ ունի, ուստի անշուշտ 'իւր, Հայկական է՝ (Է-րի մէջ) ՅՈՒՆ յառաջ եւն է եւ եղած *ՅՈՒՆ, եւ Բ' (ձ) մի կրնայ ՅՈՒ մասնացոյց ըլլալ:

45. Ա-ճ-է կը համապատասխանէ հայերէն այս գերանունն:

46. Արշէալ — Ո — = հայերէն Ն յօդին վրայ տ. վերջ թ. 19:

47. ԹՈՒ-ձ վերադարձան պաշտանով ԹՈՒՆՆ յառաջ եկած: Հայ ինչ = 'մէկ, կը յիշեցնէ: Եւսիւնիկն արգելէ չիկոյ զայն՝ 'մէկ, ով թարգմանուելու: Տեղ մը — Ո — Ն յօդ եւ ԹՈՒ զիմացէ զիմաց գրուած են: Այս՝ իբր անորոշ յօդ բանող ԹՈՒՆՆ գործական եւ ըստ առթիւն գործածութեան կը համապատասխանէ, հին հայերէնի մէջ նոյն նշանակութիւնն ունեցող ինչ գործածութիւնը: ԹՈՒՆՆ նկատմամբ ա. նաեւ վարը:

Բ) ԹՈՒ-ձ-ն-ն:

47. ԹՈՒ հատերէնի մէջ unush իմաստով 'մէկ, ալ կրնայ նշանակել: Այս է հայկական ինչ նախնական նշանակութիւնը:

Գ) ԱՅ-ձ-ն-ն:

48. ԹԵԾ, հետերէնի մէջ Թ-ճ-է կը կուռի, ինչ վերջաւորութեամբ սեռականով մը. հայերէն

ալ բառը Թ-է և սեռական Թ-է, եւ այս էն ձՅ (Տ) է յառաջ եկած է:

49. Աոր մէկ հոմանիշը, թերեւս 'հօր, նշանակութեամբ 'նով կը սկսի, որուն թերեւս Տ մը կը յարգէ: Այս՝ առ. արժամ՝ հայերէն էլիւն բառը կը յիշեցնէ, որ 'նախնականաբար բացէ անական ըլլալ, եւ կամ՝ նշանանշան էլիւն բառը՝ որուն վրայ ալ մի եւ նոյնը կրնայ ըսուիլ:

50. Գարձեալ Թ-ճ-է մէկ հոմանիշն է Խ + X + Տ + Է - ինչ վերջաւորութեամբ սեռականով մը: Հայերէնի մէջ քաջ՝ քաջի սեռականով, բռն է 'գորաւոր:

51. Այս Խ + X + Տ + Է մէկ հոմանիշն է անական մը, որ ուղղականի մէջ Ի, Ա, Դ, Ե, եւ թերեւս Դ՝, սեռականի մէջ Ի, Ա, Դ, Ե եւ Դ-ի կամ լաւ եւս Ա-ճ-է կը գրուի: Եւ որչափ կ'երեւայ 'այր մարդու, վերաբարեալ բառի մը հետ աղբոս ունի: Հայերէնի մէջ ար՝ ծագած *ար(Տ) ձՅ (Տ) (arvosi սեռականով՝ որ յառաջ եկած է *ar(s)iosyos, որմէ է *arvōio) բռն է՝ քաջ, 'հօր, այլ՝ անշուշտ *ar(s) է բռն է 'երկի մարդ, եւ Հայերէն ինչեց զիւստը աստուածը այնպէս արէ կը կոչեն, ինչպէս հաստեան զիւստը աստուածը արձանագրութիւններէն Ա, Դ, Ե եւն 'սեռականութիւն:

52. Այս անականին մէկ հոմանիշն է Խ (ձ) + X. Հայերէնի մէջ Ի-ը՝ 'հօր, բռն է: Այս բառին արդէն իսկ Ասորեստանեայց ժամանակի զոյլութիւն անհնայ ցոյց տալու համար կրնաք ՆՐ (Հ-Դ) արցայանուիլ յառաջ բերել հիւսիսային Ասորիի մէջ, հաստեան բնակավայրը գրաւուող Sam'al երկրին թագաւորի մ'անուն: Արով-հետեւ նոյն երկրին մէջ Gabbatu թագաւորի անուն մըն է, որ կը նշանակէ 'հօր:

53. Պատահաբար ընդհանրապէս mardioh (= կռուող = հայկական Բար-ձ-է) նկատմամբ ա. վերջ թ. 6:

54. Գովիշ անական մը (Գ. օր. Ա-ճ-Տ մը = 'տէր, կապուած) ցու գլխով ելն (ա. վերջ) կամ Տ + Դ-ով կը յայտարարուի: Հայերէն -ն-ն- բառը -ն-ն = 'ցեղ, 'ազգ, բառին կը վերաբերի: Իսկ -ն-ն ալ ելած է -ն-ն-ն: Թերեւս -ն-ն-ի հետ նոյն նշանակութեամբ -ն-ն բառին սերի մէկ անանցումը մը Տ-ն-նի համապատասխանէ: Գուցէ այս անանցումը ըլլայ *azinio = azni -ն-ն-ն-ն բառին մէջ = 'անշուականի մ'որդին, ինչ է այս բարբառ-թերեւս -ն-ն բառ մը կարծնայ հանուիլ:

55. Տ + X + Բ' (ձ) անականը՝ ձեւ = 'տէր, բառին հետ կապուած, միայն աստուածոց տէրը կը յայտարարուի, եւ ոչ երբեք թագաւոր, որչափ ապահովութեամբ որ կրնամ հետեւեցնել: Այս անականին մէջ կրնայ հայերէն -ա-ը անականը (նախնականաբար ուղղականի էջ Օ վերջաւորութեամբ) տեսնուիլ:

Տ-ձ = -ա, եւ Ա-Խ = -ն-ն-ն նկատմամբ ա. վերջ թ. 28 եւ 29:

Ե) Բ-ն-ն:

56. Դանակ բռնած ձեւք ԻՆԷ (Ի-Է) ձայնաւորէն ունի: Հայերէն Զար-ն-ն-ն-ն կը նշանակէ կարեւր: